

HEGEDŰS GÉZA

A Déryné Színház zenés estjeiről

Nemrég hallottam, hogy a Déryné Színház Auber *Fra Diavolo*-jának előadására készül. Örültem a híreknek, mert szeretem Auber könnyed operáit, és szeretem a Déryné Színház vígopera-előadásait. Amikor a Kulich téri kis színpadon bemutatnak egy újabb vígoperát, amely azután útnak indul az ország minden tája felé, hogy a szó szoros értelmében nagy tömegek gyönyörűségére szolgáljon - rám számítani lehet, mindig ott vagyok az első előadások egyikén. De nemcsak én: észrevehettem, hogy szinte szektája van már a Déryné vígoperáinak. Tessék csak megkérdezni a zenekedvelő írókat - tíz közül kilencről ki fog derülni, hogy ők is lelkes tagjai a Kulich téri szektának. És nyilván nem-csak én olvastam hökkent értetlenséggel, hogy itt-ott kifogások esnek a Déryné művészeinek igazán áldozatos munkája ellen.

Nem kívánok a probléma egészéhez hozzászólni, hiszen az újmódi vándorszínháznak alig-alig ismerem prózai repertoárját, és amúgy is bizonyos vagyok benne, hogy az ő adottságaik és játék-körülményeik között nem vehetnék fel a versenyt legnagyobb és legfelszereltebb prózai színházainkkal. De nem is ez a feladatuk. És aki esztétikai okfejtéssel kifogásolja színvonalukat - az próbálja utánuk csinálni. De amíg nem csinálja utánuk, addig ne is kárhóztassa a munkájukat, mert amit ők tesznek, azt *valakiknek tenniük kell!* A színházi kultúrát valahogy el kell vinni azokhoz, akik máskülönben nem juthatnak szín-házi kultúrához. Meghatott emlékezéssel méltányoljuk a hajdani vándorkomédiásokat, ama nagyszerű Déryné, akit a Déryné Színház nevében idéz, és mindegyik sorstársát. Ők még nehezebb körülmények között, tehát vélhetőleg olykor még bírálhatóbb produkciókkal végezték apostoli munkájukat. De emlékezeteiket csak áldás illeti. Hát miért nem adjuk meg ennek az elismerésnek legalábbis morzsáit nekik, akik a mi körülményeink között vállalják a fáradságos művészi feladatot, hogy színházi gyönyörűséget adjanak azoknak, akik

távol ülnek a színházi élet tűzhelyeitől? Akinek valami nem tetszik, álljon középük vagy legalábbis melljük, és javítson képességei szerint... de senkinek sincs erkölcsi jogosultsága kétségbe vonni létjogosultságukat. Ez a létjogosultság kétségtelen. Csak ha ezt egyértelműen elismertük, akkor vitázhatunk műsorpolitikájukról, rendezői elveikről, játékok színvonaláról.

Ennyit általában.

De vígoperáikról ne általában beszéljünk. Itt tanú vagyok, tehát ítéletet befolyásoló vallomást tehetek. Ezeknek a művészi színvonaláról személyes élmények alapján jogosult vagyok szólni.

A Déryné zenés előadásainak lelke a színház főrendezője, a kitűnő színpadi képzeletű, alakokat leleményesen és mulatságosan mozgató Kertész László. Bármelyik fővárosi vagy nagyvárosi színház nyeresége lehetne, hogy rendezői között tudhatná. Ő azonban hosszú évek óta jókedvvel vállalja a több meg-szólást, mint elismerést hozó feladatot: jó zenét juttatni nagy tömegekhez. Ehhez a célhoz eszményi műfaj a vígopera vagy a jó zenéjű operett. Gondoljuk csak meg, hogy az utóbbi években Offenbach, Nicolai, Donizetti vidám dallamait vitte „országszerte tova”; és most következik Auber.

Az a zene, amelyet a felsorolt nevek jeleznek, éppen középheletet foglal el az úgynevezett könnyű és az úgynevezett nehéz zene között. Én egyébként sohasem tudtam megbarátkozni a könnyű és a nehéz zene elkülönítésével. Vajon aki ebben a fogalomkörben gondolkodik, az hová tesz mondjuk egy Haydn-menüettet? Nemezszer arra gyanakszom, hogy a híg muzsikát nevezik eufémikusan könnyű zenének. Ha így van, akkor például Offenbach vagy Kálmán Imre gazdag dallamvilága nem is lenne idesorolható, még kevésbé Donizetti vagy Auber. Holott nem lehet kétséges, hogy ezek a zeneszerzők igazán könnyen érthetőek, ezek nagy tömegeknek adnak jó muzsikát. Ha viszont a „nehéz” zene csak a vajtfülűeknek való, akkor Haydn, Mozart, sőt nemezszer Schubert vagy Chopin sem tartozik a nehéz muzsikusok közé, és ha zenéjük „könnyű” - akkor akár odasorolható a könnyű zene címszáva alá, és egy kategóriába eshet a leghígbabb táncdallal. Ami képtelenség!

Ki kellene tehát találni valami használhatóbb felosztást, mint ez a könnyű-nehéz kategória, ami csak arra való,

hogy zűrzavart okozzon zenei fogalomvilágunkban. Jó lenne, ha zenészek és zeneesztéták hozzászólnának ehhez a kérdéshez.

Z azonban bizonyos, hogy van zene, amely könnyebben hozzáférhető a nagytömegek számára, és van zene, amelyhez nagyobb zenekultúra szükséges. Továbbá a könnyebben hozzáférhető zene egy része igen-igen híg holmi (szándékosan nem akarom használni itt a giccs címszót, mert magam is annyit töprengtem már arról, hogy mi a giccs, és annyit olvastam felőle, hogy már végképpen nem tudom, mi is az), a másik része azonban valóban szép, rendszerint derűs és derűt ébresztő, régebben úgy mondták volna, hogy „léleknesesítő” zene. Nos, a Déryné zenés estéin éppen ez a „léleknesesítés” folyik derűsen és leleményesen. Jó játék keretén belül jó zenét kap a nagyközönség. Ez pedig azért olyan nagyon fontos, mert annak a nagyközönségnek nagyobbik hányada sehol másutt nem kapja meg ezt a jó zenét...

Azaz megkaphatja a rádióban. A rádió igazán minden réteg számára ad megfelelő zenei élményt. Csak az a baj, hogy a kultúra tűzhelyeitől távol eső helyeken élő emberek nem mindig tudják, hogy mi is a számukra a megfelelő zenei élmény; és ahol minden kapható, ott a válogató nemezszer inkább kapcsol a csábító hígzenére, mint a tudata számára ismeretlen jó - noha könnyen érthető - zenére. De amikor a Déryné Színház elviszi hozzá Donizettit vagy Aubert, akkor a néző ámulva ismeri fel, milyen szép, és mennyire kell neki.

Mert kell neki, hiszen zenei képzése igen jól kezdődött. Ne felejtjük el, hogy általános iskolai zeneoktatásunk világszínvonalban mérve is kitűnő (hála Kodály halhatatlan munkásságának!). De százezrek vannak úgy, hogy tizenhárom éves korukig jó zenekultúra-alapozást kaptak, és utána jött a nagy sem-mi. Az általános iskolából a többség úgy lép az életbe, hogy ott körülveszi a híg-zene... és hamarosan ízlése is ehhez idomul. A falvakban nincs hang-versenyélet, de még a kisvárosokban sincs. De nagyobb helyeken, ahol van, ott sem várható el a többségtől, hogy Bach vagy Bartók zenei környezetében érezze otthon magát. Hiányzik a színvonalas, népszerű zenei kultúra, amely szerves folytatása lehetne az általános iskolák jó zenei alapozásának.

Úgy veszem észre, hogy pillanatnyi-

NÁNAY ISTVÁN

Az árulkodó ritmus

A tartui Vanemuine színház lenyűgöző *Az ember* tragédiája-előadásának aligha-nem legemlékezetesebb, legdrámaibb része a XIII. szín, az űrjelenet. A *Tragédia* eszeileg szinte leglényegesebb, de nemegyszer unalomba fúló jelenete itt az Emberré válás legdrámaibb pontja lett, melyben Ádám vívódása, a lét és nemlét, az előbbre törés és a kényszerű visszafogó erők koncentrált konfliktusának belső cselekvése mint fizikai cselekvés is megjelent.

Az egész jelenet alatt egyenletes mozgásban van a forgószínpad, a rajta levő, egyenlőtlenül elhelyezett három-három panelszerű díszlettel. Ádám a mozgó és mozdulatlan határán, a színpad mozgásirányával ellentétesen, az elemek között bukdácsol „előre” - száguld a térben. Időnként sikerül fel-felküzdenie magát a forgó térre, el-eltűnik az elemek között, mögött, hogy majd újra kivesse a forgó tér, s folytassa földi kötöttségeitől szabadulni akaró útját.

z egyre erőtlenebbül mozgó, mind szaggatottabban beszélő Ádám lehetőségeinek határához érve a Föld szellemének parancsára kidobódik a forgó térből, s hatalmas üvöltés közepette a színész messze előre, a színpad sarkába röptül. Az erős hanghatás utáni néma, hosszú csöndben lép előre Lucifer a vinnyogó Ádám mellé, Lucifer mind ez ideig a színpad hátterében volt, csak egy-egy pillanatra tűnt fel. Megjelenése a jele

net fordulópontján, látszólagos győzelmének pillanatában, egyszeriben hangsúlyossá teszi Lucifert, s a jelenet további része már újból kettejük vitája lesz, együtt maradnak.

Sajátos ritmusa van e jelenetnek. A díszletelemek egyenletes forgásának monotóniáját megtöri és ellenpontozza Ádám dinamikus mozgása. A jelenet erőviszonyai a térbeli képből, a színészek elhelyezésében, mozgásában is megjelennek, a jelenet ritmusát, belső lüktetését, hullámzását a képi elemek változásával, átcsoportosításával tették többek között közvetlenül érzékelhetővé.

Ugyancsak ebben az előadásban, a XV. - az utolsó - színben a ritmizálás más módjával találkozunk.

Elöl, a színpad két szélén Ádám és Lucifer ül, középen hátul Éva szunnyad. Egy háromszög, a legstatikusabb térforma három csúcsa. Ádám, az űrjelenet győztes optimizmusára lesújtó pesszimista választ adó eszkimójelenet után az ember sorsát illetően kétségek között hánykódva viaskodik magában: tehet-e még valamit, lehet-e még győztes magán és az Úr akaratán? A falat kaparássza, szinte nyüszít a döntés felelősségétől. Lucifer hátát a falnak támasztva ösztökéli Ádámot a cselekvésre. S Ádám dönt: leveti magát a sziklafalról, elindul a színpad mélye felé. De Éva felébred. Együtt az emberpár, a háromszögből egy diagonális egyenes lett. Ádám megnyugtatja Évát, de ez a momentum már elég ahhoz, hogy elhatározását megváltoztassa, visszatér a színpad bal szélére. Visszaáll a háromszög, amelyet azonban most Éva bont meg, előrejön a színpad közepére, s egy vonalba kerül a három szereplő. Ádám újra határozott, s újból elindul az előző irányba. Éva megszólal: „Anyának érzem, oh, Ádám, magam.”

Ádám megtorpan, megfordul, áll, áll hosszan, majd lassan előrejön, letérdel Éva mellé, és kezét csókol.

Az elmondott jelenetsor második részében csak az idézett egy mondat hangzik el. De a belső cselekvésnek megfelelően az akciók hosszú sorát játsszák el, amelyet betetőz a hosszú, nagyon hosszú csend. A jelenet ritmusát ebben az esetben döntően a térkompozíció állandó megbontása, és ezáltal a hangsúlyos tartalmak és a hangsúlyos térrészek, szereplők megfeleltetése, valamint az akció és a nyugalom, a beszéd és a csönd virtuóz váltakoztatása adta.

*

A színpadi alkotás legösszetettebb hatáseleme a ritmus. Az egész előadás ritmusa, amelyet minden más hatáselem befolyásol. Ez éppen ezért komplex hatás, amelyet azonban alapvetően a darabok belső rendje határoz meg.

A ritmus - lüktetés. Hangsúlyos és hangsúlytalan részek egymásutánja. A természetben, az építészetben, a zenében, a verses szövegekben éppen úgy, mint a színpadon.

A hangsúlyos részeket a drámában a darab szerkezete, a mához szóló tudó és akaró rendezői hangszerelés, a mű belső rendje, a szereplők belső cselekvéseinek rendszere együttesen szabja meg. Ugyanannak a műnek más-más korban, más színészekkel, külső és belső feltételekkel természetesen gyökeresen eltérő lesz a ritmusa.

A mű belső lüktetésének a színpad eszközeivel kell megjelennie. Azaz, Hermann István találó szóhasználatával, a mű szellemi súlypontjait, szellemi súlyeloszlását térben, képkompozícióban, gesztusban - fizikai cselekvésben és be-

lag tervszerűen csakis a Déryné Színház vígoperái igyekeznek a maguk lehetőségein belül kielégíteni a szükségletet. (Lehet, hogy tévedek, és nagyon örülnék, ha akár haragos hangon is megmagyaráznák, hogy nincs igazam, tájékozatlan vagyok, illetéktelenül szóltam bele olyasmibe, ami nem az én szakmám.)

Eddigi tapasztalatom szerint ezek a kisszínpadra leegyszerűsített, igazi népszerű játékokat teremtő, mindig mulatságos előadások, amelyek a nézők-hall

gatók élményévé teszik jó muzikusok nemes dallamait - művészileg is igen színvonalasak. A legkényesebb ízlésű kritikus sem illetheti a művésziatlenség vádjával. Tehát betölti a népművelés ízlésfejlesztő feladatát is. Úgy hiszem ebben egyetért velem a Kulich téri színház valamennyi lelkes látogatója. De ha ez így van, akkor nem kellene több gondot fordítanunk rájuk? Nem kellene-e kultúrpolitikai feladattá tenni, hogy az eddigiéknél nagyobb lehetőségeik legyenek? Nem lenne jó, ha az eddigi né-

hány helyett több vígoperát tudnának még több helyre elvinni?

Ezeket a kérdéseket nemcsak magamnak teszem fel, hanem a legkülönbözőbb illetékeseknek: hivatásbeli zenészeknek, hivatásbeli kritikusoknak, hivatásbeli kultúrpolitikusoknak. Aki nem ért egyet velem, ám vitázzék, de aki úgy véli, van valami igazam, az se hallgasson. Hogy a Déryné zenés estéi minél szélesebb körben tölthessék be a hivatást, amely-re a színház, művészgárdája oly sok nehézség közt vállalkozott.